

УДК 811.111.06.053

К. В. Тарасенко

**ПРАГМАТИЧНА АДАПТАЦІЯ ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТУ:
КЛЮЧОВІ ПІДХОДИ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ**

Стаття присвячена вивченню проблеми прагматичної адаптації тексту в сучасному перекладознавстві. У ній концептуалізовано ключові положення й підходи до прагматичної адаптації тексту, які допомагають чітко структурувати механізми перекладу та сприяють розробці певних перекладацьких стратегій.

Ключові слова: прагматична адаптація, прагматика, перекладознавство.

У сучасному перекладознавстві проблема прагматичної адаптації тексту набуває все більшої актуальності: критерій відмінності мовних систем, ступінь адекватності та еквівалентності перекладу поступаються місцем іншому, не менш важливому критерію – здатності перекладача досягти прагматичних цілей перекладу, тобто наблизити його до реалії сьогодення. Загальновідомим є той факт, що повне осмислення мовних явищ досягається з урахуванням і мовних, і позамовних (екстралінгвістичних) факторів. Оскільки переклад є особливою формою міжмовної комунікації, то вплив прагматичних мовних категорій є очевидним.

У такому контексті цілком закономірна увага фахівців до прагматичної адаптації тексту при перекладі. Одним з чи не найпотужніших критеріїв оцінювання якості перекладу дослідники вважають ступінь близькості з оригіналом, якість мовного оформлення тексту і, що найважливіше, здатність перекладу досягти поставлених автором цілей [10, с. 1224–1225]. Як слушно зазначає німецький дослідник А. Нойберт, адекватний переклад – це такий переклад, який зберігає прагматику оригіналу [11, с. 197]. Із ним солідаризується й відомий російський перекладознавець Л. Бархударов, який вважає, що врахування прагматичного фактора є необхідною умовою досягнення повної перекладацької адекватності [2, с. 125].

Тож **метою статті** є концептуалізація ключових положень прагматичної адаптації тексту, які сформульовано в сучасному перекладознавчому дискурсі. Це є вкрай необхідним і з погляду структуризації чіткої картини механізмів перекладу, і в контексті зростання інтересу фахівців-практиків до нових аспектів перекладознавства, і в аспекті продукування певних перекладацьких стратегій, якими послуговуватимуться майбутні перекладачі.

Прагматичний аспект перекладу постає в центрі наукової уваги таких учених, як Н. Арутюнова [1], В. Комісаров [8; 9], В. Лисенко [10], О. Швейцер [14; 15], А. Нойберт [11], Я. Рецкер [13], Ч. Морріс [7], В. Демецька [4; 5], Т. Іваніна [6] та ін.

Нагадаймо, що взагалі термін “прагматика” ввів американський дослідник Ч. Морріс. Він

запропонував розділити семіотику як науку про знаки на три розділи: синтактику, яка вивчає відносини між власне знаками; семантику, яка вивчає відносини між знаками й об'єктами, та прагматику, яка вивчає відносини між знаками й тими, хто ними користується. “Оскільки інтерпретаторами більшості (а можливо, й усіх) знаків є живі організми, то достатньою характеристикою прагматики було б свідчення того, що вона має справу з усіма психологічними, біологічними та соціологічними явищами, які спостерігаються при функціонуванні знаків” [7, с. 63]. На сьогодні стрімкий розвиток науки, техніки, інтернет-технологій сприяв поштовху діалогу між різними знаковими системами, тож не дивно, що прагматичний компонент набув популярності в багатьох філологічних науках, зокрема в перекладознавстві.

У найновіших дослідженнях з перекладознавства термін “прагматична адаптація” наявний у праці відомого російського перекладача В. Комісарова, який вважає, що прагматична адаптація перекладу – це зміни, що вносяться в текст перекладу з метою досягти необхідної реакції з боку конкретного рецептора перекладу [9, с. 137–138]. В іншій праці О. Швейцер зазначає, що прагматична адаптація – процес внесення певних корегувань у соціально-культурні, психологічні й інші розбіжності між рецепторами мови оригіналу та перекладу [14, с. 242].

В українському перекладознавстві термін “адаптація” застосовано в ґрунтовному дослідженні В. Демецької: адаптація – це тип перекладу з домінантною прагматичною настановою та орієнтацією на стереотипи очікування носіїв мови-реципієнта й культури-реципієнта. Відмінність перекладу-адаптації від перекладу-репродукції, а також від вільного відтворення текстів за мотивами або інших різновидів інтертекстів полягає в тому, що переклад-адаптація передбачає зіставлення й перевірку текстом оригіналу, за умов домінантної орієнтації на мовні та культурні пріоритети реципієнта. Ступінь близькості/віддаленості від тексту оригіналу може варіювати для різних типів адаптивних текстів [5]. До умов застосування перекладацької адаптації належать такі: 1) прагматична функція тексту стає домінантною; 2) текст перекладу зорієнтовано на стереотипи очікування носіїв мови-

реципієнта та культури-реципієнта; 3) ступінь віддаленості/близькості мов і культур, що контактують, визначає наявність/відсутність стереотипів очікування того чи іншого прагматичного типу тексту [4].

Одразу ж зазначимо, що адекватна реакція конкретного рецептора перекладу залежить від широти культурологічної ерудиції та “взаємопроникнення” в контекст. Перекладачі текстів стикаються з істотними труднощами при передачі прагматичного потенціалу оригіналу. Зокрема, це пов’язано з перекладом у тексті фактів і подій, пов’язаних з культурою певного народу, різними національними звичаями й назвами страв, деталями одягу тощо. Слід також враховувати, що в будь-якому акті комунікації рецептор може отримати неповну інформацію. При бажанні уточнити інформацію рецептор зник звертатися до довідників, приміток і посилань. Тим більш природно незрозумілі іноземні звичаї, обряди та вчинки в перекладах, які відтворюють культуру іншого народу.

Втім, не можна не погодитися з В. Демецькою стосовно того, що адаптація й переклад репрезентують принципово відмінні види практичної діяльності, причому, на відміну від перекладу, адаптація рівносильна руйнації та виокремленню джерельного тексту [5]. У подібному контексті варто згадати думку відомого українського дослідника В. Радчука, який оцінює адаптацію досить негативно та порівнює її із “чорно-білою графічною мініатюрою з великого художнього полотна”, яка хоч і упізнається, але це лише копія та ще й “здешевлена” [12, с. 255]. Хоча дослідник водночас визнає, що переклад з адаптацією – це подвійний процес і, що адаптація ступенюється й може бути стадіальною [12, с. 255].

Саме тому існує нагальна потреба в класифікації видів прагматичної адаптації. В. Комісаров зазначає, що в перекладацькій практиці існують чотири види прагматичної адаптації. **Перший** вид має на меті забезпечити адекватне розуміння повідомлення реципієнтами перекладу. Цей тип дуже часто пов’язаний із відсутністю в реципієнта тексту необхідних фонових знань [8, с. 137–138]. Він використовується, приміром, при перекладі американських штатів українською мовою “Ohio” перекладається як “штат Огайо”. Так, ми додаємо слово “штат” для того, щоб адаптувати для україномовного читача цю реалію. **Другий** вид має на меті донести до реципієнта емоційний вплив висхідного тексту [8, с. 140]. Приміром, в англійського реципієнта слово *mistletoe* (омела) викликає думки про свято, коли юнак та дівчина цілуються під омелою, тоді як для українського реципієнта це просто назва рослини. **Третій** тип орієнтується на конкретного реципієнта та на конкретну ситуацію спілкування з метою забезпечити необхідний ефект [8, с. 142]. Здебільшого цей тип адаптації зустрічається при розробці перекладів літературних творів, кінофільмів,

телевізійних передач з метою наблизити читача до розуміння цих назв. Так, американський фільм “Mr Smith goes to Washington” перекладається як “Сенатор”. **Четвертий** тип адаптації можна охарактеризувати як вирішення доволі складного перекладацького завдання на кшталт неперекладного в перекладі [8, с. 142]. Так, переклад слова “Nevermore” у творі Е. По “Ворон” все ще є предметом численних дискусій у сучасному перекладознавстві.

У зв’язку із цим О. Швейцер, який доповнив дослідження В. Комісарова, стверджує, що “прагматичний рівень посідає вище місце в ієрархії рівнів еквівалентності” [15, с. 85]. Отже, адекватний переклад можна визначити як переклад, що забезпечує прагматичні завдання перекладацького акту на максимально можливому для досягнення цієї мети рівні еквівалентності. Варто зазначити, якщо цільова аудиторія говорить іншою мовою, а також має інші специфічні особливості соціокультурного середовища, то прагматичною адаптацією можна вважати зміни, внесені перекладачем у текст перекладу з метою домогтися необхідної реакції з боку цільової аудиторії, інакше кажучи, варто правильно передати основну комунікативну функцію оригіналу.

О. Швейцер виділяє важливість передачі прагматичного аспекту змісту перекладного тексту шляхом його переадресації іншомовному отримувачеві “з урахуванням тієї реакції, яку викличе текст, що точно передає денотативний і конотативний компоненти змісту вихідного висловлення, в іншомовного читача. При цьому відбувається прагматична адаптація вихідного тексту, тобто внесення певних виправлень щодо соціально-культурних, психологічних та інших розходжень між одержувачами оригіналу й перекладного тексту” [14, с. 242].

У зарубіжному перекладознавстві питання прагматичної адаптації розглядав німецький дослідник А. Нойберт, який у праці “Прагматичні аспекти перекладу” зазначав, що адекватний переклад має відтворювати прагматику оригіналу. Він запропонував розмежовувати чотири типи прагматичних відносин при перекладі від найвищої перекладності до фактичної неспроможності відтворити прагматику оригіналу в перекладі. Для цього дослідник запропонував таку класифікацію текстів:

- тексти, орієнтовані на носія мови оригіналу. Тут прикладом можуть бути науково-технічна література, рекламні оголошення тощо. Такі тексти цікавлять як аудиторію тексту оригіналу, так і аудиторію тексту перекладу [11, с. 197–198]. До такого типу текстів О. Швейцер зараховує рекламу сигарет “Вінстон” – *Bad Grammar – Good Taste*. Цей переклад буде зрозумілим лише носію мови, оскільки буде асоціюватися з висловом “*Winston tastes good like a cigarette should*”. Тут потрібно поставити *as*, а не *like* [14, с. 240];
- тексти, орієнтовані на носія мови перекладу. Тут можуть бути і тексти законів, і пропаган-

дистські матеріали, і місцева преса, і оголошення. Прагматичний компонент тут бере на себе автор тексту [11, с. 197–198];

- тексти, що займають проміжну позицію між першим та другим типом тексту. До таких текстів можна зарахувати художню літературу [11, с. 197–198];
- тексти, орієнтовані як на носія мови оригіналу, так і на носія мови перекладу. До таких текстів належать суспільно-політична література, економічна періодика [11, с. 197–198]. Обидва реципієнти рівною мірою володіють матеріалом, тож прагматичний компонент вже не відіграє головної ролі при перекладі.

Як зазначає із цього приводу О. Швейцер, подібний розподіл є досить умовним: якщо припустити, що науковець пише доповідь для міжнародної конференції в іншій відмінній манері, аніж для колег власної країни, які вже володіють термінологічним апаратом [14, с. 242].

Висновки. Таким чином, аналітичний огляд наукових здобутків, націлений на висвітлення явища прагматичної адаптації перекладу, показав, що перекладач має дотримуватися прагматичної еквівалентності тексту оригіналу та тексту перекладу, а сам текст має здійснювати однаковий вплив як на носія мови, так і на не-носія мови. У такому контексті вкрай важливу роль відіграє саме постать перекладача, його майстерність та вміння враховувати як комунікативну ситуацію, так і певний історико-культурний контекст, зберігати прагматичну інтенцію носія мови та, що найголовніше, якомога точніше відтворювати “дух і букву” тексту оригіналу навіть з урахуванням певних реалій або ж “неперекладного у перекладі”.

Список використаної літератури

1. Арутюнова Н. Д. Истоки, проблемы, категории прагматики / Н. Д. Арутюнова // Новое в зарубежной лингвистике. – Москва : Прогресс, 1985. – Вып. 16. Лингвистическая прагматика. – С. 3–43.
2. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л. С. Бархударов. – Москва : Международные отношения, 1975. – 240 с.
3. Брандес О. П. Прагматика языка как переводческая проблема / О. П. Брандес // Тетради переводчика. – Москва : Международные отношения, 1979. – Вып. 16. – С. 65–71.
4. Демецька В. В. Адаптація як поняття перекладознавства та культурології [Електронний ресурс] / В. В. Демецька. – Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/9989/1/Demetska.pdf>.
5. Демецька В. В. Теорія адаптації в перекладі [Електронний ресурс] / В. В. Демецька. – Режим доступу: <http://avtoreferat.net/content/view/11107/66/>.
6. Іваніна Т. В. Прагматичні аспекти перекладу / Т. В. Іваніна // Грані сучасного перекладознавства : монографія / Л. В. Коломієць та ін. ; за ред. О. Г. Фоменко. – Запоріжжя : КПУ, 2011. – С. 271–296.
7. Моррис Ч. Основания теории знаков / Ч. Моррис ; пер. с англ. В. П. Мурат // Семиотика. – Москва : Радуга, 1983. – С. 37–89.
8. Комиссаров В. Общая теория перевода : учеб. пособ. / В. Комиссаров. – Москва : МГУ, 1999. – С. 137–138, 142.
9. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение : учеб. пособ. / В. Н. Комиссаров. – Москва : ЭТС, 2002. – 424 с.
10. Лысенко В. Л. Прагматика перевода: адекватность в художественном переводе как критерий оценки его качества [Электронный ресурс] / В. Л. Лысенко. – Режим доступа: <http://zhurnal.ape.relarn.ru/articles/2009/097.pdf>.
11. Нойберт А. Прагматические аспекты перевода / А. Нойберт ; пер. с нем. А. Батрака // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике : сб. ст. – Москва : Международные отношения, 1978. – С. 197–198.
12. Радчук В. Протей чи Янус? (Про різновиди перекладу) / В. Радчук // Григорій Кочур і український переклад : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ірпінь, 27–29 жовтня 2003 р.). – Київ ; Ірпінь : Перун, 2004. – С. 255–267.
13. Рецкер Я. Теория и практика перевода с английского языка на русский язык : краткий курс лекций для заочного обучения / Я. Рецкер. – Москва, 1955. – 122 с.
14. Швейцер А. Перевод и лингвистика / А. Швейцер. – Москва : Воениздат, 1973. – 280 с.
15. Швейцер А. Теория перевода. Статус, проблемы, аспекты / А. Швейцер. – Москва : Наука, 1988. – 364 с.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2014.

Тарасенко К. В. Прагматическая адаптация перевода текста: ключевые подходы и методологические ориентиры

Статья посвящена изучению проблемы прагматической адаптации текста в современном переводоведении. В ней концептуализованы ключевые положения и подходы к прагматической адаптации текста, которые помогают четко структурировать механизмы перевода и способствуют развитию переводческих стратегий.

Ключевые слова: прагматическая адаптация, прагматика, переводоведение.

Tarasenko K. Pragmatic Adaptation of the Translation of the Text: Key Approaches and Methodological Guidelines

This article is devoted to the investigation of problems of pragmatic adaptation of the text in modern translation studies. The key approaches to pragmatic adaptation of the text, which help to understand the

nature of the mechanisms of translation and contribute to the development of translation's strategies are in the centre of attention in this article. The works on translation studies written by of A. Noybert, V. Komissarov, Y. Rezker, A. Schweizer, L. Barhudarov, V. Radchuk and other prominent scholars are in the focus of this investigation that has a character of a review. It is stated that pragmatic adaptation of the text is aimed to produce the same effect both for the native speaker and for the alien speaker. Different classifications of the types of pragmatic adaptation are also taken into account (A. Noybert, V. Komissarov, A. Schweizer). The influence of the extra linguistic factors, which is of vital importance, is also mentioned in the process of pragmatic adaptation of the text.

The analytic survey of the works of the scholars has showed that the translator should in any case adhere to the pragmatic equivalence of the source text and the target text, and it is desirable that the text should make the same effect both on the native speaker and non-native speaker. In this context the personality of the translator and his (her) skills play an important role, because of their ability to take into account both a communicative situation, and a specific historical and cultural context. The translator should transfer the pragmatic intention of the speaker and, what is the most important, to reproduce the spirit of the original text as closely as possible, even taking into account certain realia or something that can't be translated. The most difficult aspect in this case is to translate realia or some specific words or cultural points which have no direct equivalents in the language of translation and there seems to be no possibility to convey the semantic effect for the non-native speaker.

Key words: *pragmatic adaptation, pragmatics, translatology.*